

Змерзлий Б.В.

ЗАЛУЧЕННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР ДО РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ КРИМСЬКОЇ АРСР

З розпадом СРСР і поверненням кримських татар в Крим, в вітчизняній історичній науці з'явилася велика кількість робіт з дослідження ролі і місця конфесійних і світських навчальних закладів в житті цього народу. Проте ці праці, у своїй більшості, обмежуються дореволюційним періодом. Проблема ж освіти кримських татар в системі просвіти Кримської АРСР в 1920-1930-х роках досі залишається маловивченою.

Однією з особливостей системи освіти в 1920-1930-х роках була наявність робітничих факультетів (робітфаків). Дослідженню цієї проблеми присвячена стаття Г.Н. Кондратюк “Крымский рабфак в 20-х годах XX века” [1, с.58-63]. Не дивлячись на введення в науковий обіг великої кількості раніше не опублікованих документів, ця робота стосується, в першу чергу діяльності лише одного робочого факультету в м. Сімферополі. А проблема навчання на робітфаку кримських татар розглянута недостатньо повно, не дивлячись на наявність великого корпусу джерел з цієї проблеми, що міститься в Державному архіві автономної республіки Крим (ДААРК).

В той же час, проблема навчання кримських татар на робітфаках регіону в позначений період, є актуальною і перспективною.

Засновані на початку 1920-х років радянською владою робітфаки повинні були виконувати соціальне замовлення на підготування студентів з робітничого і селянського середовища для університетів і інститутів. Робітфаки були важливою сторінкою в розвитку вітчизняної освіти. Щоб змінити соціальний склад студентів, в після революційні роки в вузи стали приймати практично всіх бажаючих, навіть без документів про раніше отриману середню освіту. Але життя показало, що студенти які не мали відповідної бази знань, були не підготовлені до рівня університетських занять. Вчорашнім червоноармійцям і робітникам навчання в вузах виявилось не під силу. Тому для підготування соціально прийнятного контингенту були створені спеціальні підготовчі підрозділи - робітничі факультети.

Ідея створення робітничого факультету в регіоні була розроблена Наркомпросом Кримської АРСР у грудні 1920 р. Ініціатором виступив завідуючий відділом вищої школи професор Френкель.

12 січня 1921 р. Кримський Революційний Комітет (Кримревком) видав Положення про Сімферопольський робітничий факультет. Основною метою першого робітничого факультету в Криму було широке притягнення пролетарських і селянських мас в стіни Вищої школи, а також підготування в найкоротший термін робітників і селян в Вищу школу.

На робітничий факультет приймалися робітники і селяни від 16 років, що надсилались виробничими спілками, партійними відділами роботи в селі,

направлені Кримським Нарпросом, а також рекомендовані оргбюро Кримпрофради і відповідальними радянськими працівниками.

Приймальні іспити на робітфак звичайно проводилися з 20 липня по 1 серпня з таких предметів, перший - арифметика - рішення запропонованої задачі на 4 дії над цілими числами і, другий - Російський мова - швидке читання, письмова робота на обрані самими абітурієнтами теми (знання правил розділових знаків і грамати не було потрібно) [2, арк. 144].

Слухачі робітфаку звільнялися від виробничої роботи на весь час свого навчання на факультеті і користувалися всіма правами студентів Вищого навчального закладу і відповідним соціальним забезпеченням [3, с.113].

1 лютого 1921 р. в залі готелі "Метрополь" відбулося урочисте відкриття робітфаку, якому за пропозицією Гавена було привласнене ім'я І.Н.Назукіна. В перший навчальний рік було прийнято 204 студента, викладацький склад нараховував 30 чоловік, в тому числі професор Френкель, Єлістратов, Синіцин, Беляев. Першим завідуючим стала Сосновська, робітник культвідділу Кримрадпрофу [1, с.59].

Необхідно відзначити, що перші роки існування робітничого факультету в Криму прийшлися на час страшного голоду, проте учбовий заклад не припинив своє існування. Навіть в цих умовах продовжувала збільшуватись матеріальна база робітфаку, так, наприклад, 10 листопада 1922 р. для поповнення бібліотеки робітфаку Агітпроп відпустив 80000 карб. Для розуміння грошового еквівалента скажемо, що в цей же період заборгованість Партшколи за оренду городів, складала 40 мільйонів карб.[4, арк.174].

Робітфак був важливим органом по підготовці національних кадрів в процесі політики корінізації. Керівництво НКП РРФСР регулярно звертало увагу місцевих освітян на необхідність притягнення в робітфаки студентів різноманітних національностей. В червні 1923 р. Рада по просвіті національностей неросійських мов при Колегії НКП РРФСР розіслала в національні республіки інструктивний лист, в якому вказувалося, що "...при комплектуванні робітфаків в 1923/24 році звернути серйозну увагу на притягнення в робітфаки широких мас нацмен... основною метою кампанії по прийому на робітфаки є всебічне притягнення та надходження пролетарської селянської молоді... і надання їй сприяння при надходженні... вжити заходів, щоб із кандидатів нацмен, що слабо володіють російською мовою, зарахованих на робітфак, були утворені групи посиленого підготування, особливо по російській мові" [1, с.60].

Велику діяльність для забезпечення притоку кримськотатарської молоді на робітфаки розвинуло Татбюро при кримському ОК РКП(б). В 1923 р. воно добилося передати для розпорядження татсекції 35 (по іншим даним 40) місць в Сімферопольському робітфаку, а також клопоталося про відкриття підготовчого відділення [5, арк.19].

Завдяки прикладним зусиллям до кінця 1923 р. в сімферопольському робітфаку вже навчалася татарська група з 60 осіб, і, крім того, почало працювати підготовче відділення для татар на 33 особи, причому серед слухачів було 80%

ЗАЛУЧЕННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР ДО РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ КРИМСЬКОЇ АРСР

селян, з них членів ВЛКСМ 50% [6, арк.53-54]. Очевидно, що такий значний процентний склад селянської молоді став можливий тільки завдяки ретельному доборові Татсекцією ОК ВКП(б) всіх можливих кандидатів на надходження в робітфак з числа татар.

Якщо в 1921 р. студенти робітфаку кримські татари склали 7,6%, в 1923р. - 15%, то в 1926 р. - вже 32% (при загальній кількості прийнятих на цей навчальний рік 245 осіб) [7].

В 1923 р. в Москві був скликаний всеросійський з'їзд губернських рад по справах національних меншостей, що проаналізував і роботу робітфаків. В підсумкових документах з'їзду з цього питання вказувалося на необхідність "надати особливу кількість місць для робочої і найбіднішої селянської молоді нацмен..." [1, с.60].

Правила прийому на кримський робітфак в 1926 р. встановлювали, що вік абітурієнтів може складати від 17 до 30 років. Обов'язковою умовою була наявність виробничого стажу від трьох до шести років. Ті абітурієнти, що закінчили школи фабрично-заводського учнівства, могли бути прийняті на другий курс робітфаку. Також на другий курс приймали випускників шкіл селянської молоді і сільських семирічок після проходження ними іспитів.

До початку кожного навчального року відбувалася обов'язкова розверстка місць на робочий факультет. Так, Кримському ЦВК в 1926 р. надавалося 64 місця для селян кримських татар і 12 місць для представників інших національностей; КСПС - 27 місць для росіян, 9 - для кримських татар, 9 для інших національностей, ОК РКП(б) і ОК ВЛКСМ - 45 місць, з яких 27 для росіян, 9 для кримських татар і 9 для представників інших національностей. Зазначені організації здійснювали добір кандидатів по соціальному, партійному та національному критеріям. При цьому рівень академічної підготовки практично не приймався до уваги [8, арк.18].

Багато в чому, такі правила виходили з завдань робітфаку, які завідуючий учбово-методичним центром Наркомпросу Криму Овсейчик визначив так: "...Наш робітфак покликаний зіграти особливо важливу роль, що впливає зі специфічних кримських умов: він повинен служити базою для підготування спеціалістів із робітників і зі сфери татар і нацменшин..." [9].

В 1929 р. серед прийнятих на 1 і 2 курс робітфаку, по соціальному стану, робітників було 43 (51,8%), батраків - 30 (36,1%). Серед прийнятих на кримськотатарське відділення робітників нараховувалося 15 (25,4%), батраків - 13 (22%).

Як ми вже зазначали, всі слухачі робітфаку були розділені на три курси, в тому числі в залежності від ступеня їхньої навчальної підготовки. Середній вік робітфаківців становив 20-25 років, і за плечами в них був різноманітний життєвий досвід. Кожний курс ділився на групи по 30-40 осіб. Всього нараховувалося 15 груп. Для другого і третього курсів існувала технічна і біологічна спеціалізація. Заняття починалися наприкінці вересня - початку жовтня. Щотижневе навчальне навантаження робітфаківця складало 37-42 навчальних години. На додаток до основного навчального навантаження функціонували кружки: біологічний і декілька

суспільствознавчих. Студенти були організовані в фахові секції. Роботою кожної секції керував профуповноважений, що обирався на загальних зборах спілки. Всього на робітфаку діяли 15 секцій.

В зв'язку з “справою” Велі Ібраїмова, в органах, що підпорядковувались Наркомпросу Кримської АРСР почалися “чищення”. Була створена комісія Кримського ЦВК по перевірці роботи Наркомпросу, діяльності керівників різних організацій освіти. На засіданні комісії 17 жовтня 1929 р. завідувачому Кримським робітфаком Чешмеджі була дана така характеристика: “...Закінчив академію комуністичного виховання. Живий, енергійний з ініціативою, для роботи підготовлений... В керівництві спостерігається хвостизм. Національну політику веде нетвердо, іде по лінії найменшого опору... ідеологічно не зовсім витриманий. З роботою може справлятися під посиленням керівництвом”. Одному із самих кваліфікованих викладачів робітфаку Я.І. Байрашевському (єдиному кримському татарину з 38 викладачів робітфаку) була дана така характеристика: “Колишній прапорщик, із дворян. З НКП пішов по особистому бажанню... Тип украї сумнівний”.

Зрозуміло, що в таких обставинах викладачі старої школи, представники дореволюційної педагогіки не могли працювати та звільнялись, а їх місце займали молоді заідеологізовані викладачі. Також в цей період зростає роль партійних осередків у житті навчального закладу [1, с.62].

Як ми вже відмічали, кримський робітфак ім. Назукіна по своєму складу був багатонаціональним. З 567 студентів в 1929 р. росіяни склали тільки 42%, а інші 331 особа були представниками 22 національностей. В рамках політики корінізації робітфак повинен був готувати національні кадри спеціалістів. Проте, в повному обсязі ця задача не була виконана. Причин було декілька. По-перше, слухачі різних національностей мали неоднакові стартові академічні знання, а методи і терміни навчання для студентів із різноманітним підготуванням фактично не відрізнялися. По-друге, хоча для слухачів кримських татар і була створена спеціальна підготовча група, розширені навчальні програми по кримськотатарській мові і літературі, однак ці міри виявились недостатніми. Серед викладачів робітфаку кримських татар були одиниці, що також ускладнювало викладання. По-третє, соціальні та освітні відмінності робітника після закінчення ФЗУ і сільського батрака, освіта якого найчастіше обмежувалася лікнепом, були дуже істотними.

Слід зазначити, що й в подальші роки також далеко не завжди виконувалася директива про залучення корінного населення в спеціальні навчальні заклади. В складі робітфаків в 1932 р. кількість кримських татар зросла з 20,4% до 25,2%, але серед цих навчальних закладів були і такі, де цей прошарок коливався від 5% до 15% (це Керченський робітфак і Сімферопольський автодорожній).

Однією з основних причин слабого залучення татар був розрив між потребою шкіл і наявністю для них підготовлених контингентів. Для вирішення цієї проблеми при кожному робітфаку ОК РКП(б) і урядом республіки було запропоновано організувати спеціальні татарські підготовчі групи, незважаючи на це, в 11 робітфаках регіону діяла тільки одна підготовча татарська група [10, с.115-116]. До

ЗАЛУЧЕННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР ДО РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ КРИМСЬКОЇ АРСР

того ж, навіть в 1936 р. з 13 робітфаків республіки тільки 2 проводили навчальний процес одночасно російською і татарською мовами. Це були сільськогосподарський робітфак в Ялті і педагогічний робітфак ім. Покровського в Євпаторії [11, арк.6]. На інших робітфаках викладання йшло виключно російською мовою. Можливо, причиною цього, була відносно незначна кількість вузів в РРФСР, де викладання велось татарською мовою.

В 1933 р. Кримські робітфаки випустили 425 осіб, план же на 1934 р. складав 632 [12, с.142]. Проте, незважаючи на ту обставину, що в 1934 р. робітфаків в Криму було 13, а навчалось в них 2494 осіб, закінчило в цьому ж році тільки 325 осіб. В 1935 р. в цих же робітфаках навчалось 3085 осіб, але закінчило їх 182. І якщо прийом до технікумів в 1935 р. в порівнянні з 1934 р. скоротився з 2480 осіб до 2050, то в робітфаках прийом знизився з 1949 до 1776 [13, арк.34].

Таким чином у середині 1930-х років ми спостерігаємо спад не тільки прийому на робітфаки, але і їх випуску. Причин такого явища, очевидно, було декілька. По-перше, на цей період часу, в результаті проведених державою заходів, значно поліпшився рівень знань випускників шкіл, що все менше потребували послуг робітфаку для надходження у вузи. По-друге, відкриття 2-х нових вузів в республіці (Медичного і Сільськогосподарського інститутів) значно послабило приток абітурієнтів в робітфаки. По-третє, інтенсивна робота множини різноманітних навчальних закладів – вузів, робітфаків, ФЗУ, технікумів, спецшкіл і т.д., очевидно, створила визначену насиченість кримського ринку робочої сили спеціалістами цих рівнів.

В зв'язку перерахованими вище причинами, не всі навчальні заклади почали працювати в повне навантаження, і їх утримання стало не рентабельним. Тому вже в 1937 р., деякі з них були закриті, в тому числі Сімферопольські авто-дорожній і промкооперації робітфаки [14, арк.1].

Проте робітфаки відмирили поступово, так в 1937-1938 навчальному році 9 робітфаків Криму прийняли 689 осіб, правда з них, тільки 151 татар. В першу чергу, ми пов'язуємо незначну кількість кримських татар, що поступили в цей час до робітфаку, із завершенням проведення в країні політики корінізації, і, відповідно, скасування додаткових пільг кримським татарам при вступі в різні учбові заклади. В цьому навчальному році, тільки Сільськогосподарський робітфак ім. Кримського ЦВК прийняв із 92 осіб 66 татар. В інших навчальних закладах цього типу кримських татар нараховувались одиниці.

Підводячи результат дослідження, необхідно відзначити, що кримські робітфаки зіграли велику роль в підготованні значного контингенту кримськотатарської молоді до вступу в вузи як Кримської АРСР так і РРФСР. Проте, на жодному періоді свого існування вони не змогли виконати поставлену перед ним мету по залученню в свої ряди належної кількості кримських татар. Основними причинами такого явища стали, по-перше, відсутність належної мережі до навчальної підготовки, незважаючи на кількаразові зауваження державних органів так і не розгорнутої; по-друге, слабка національна орієнтованість кримських робітфаків, що виявлялася в переважній мові викладання - російській. Крім того,

ЗМЕРЗЛИЙ Б.В.

необхідно враховувати об'єктивні причини, що стояли перед цими навчальними закладами, це слабе фінансування, відсутність гуртожитків і необхідного устаткування, гострий дефіцит в підготовлених викладацьких кадрах, і, нарешті, найчастіше відсутність самого необхідного - помешкання. Так, наприклад, Керченський робітфак ще в 1938 р. все ще не мав свого помешкання [11, арк.65].

Література

1. Кондратюк Г.Н. Крымский рабфак в 20-х годах XX века.//Культура Народов Причерноморья. - 1998. - № - С.58-62
2. Державний архів автономної республіки Крим (ДААРК), ф.1, оп.1, спр.266, арк.144.
3. Симферополью 200 лет. - Киев: "Наукова думка", 1984. - 318 с.
4. ДААРК, ф.1, оп.1, спр.128.
5. Там же, спр.287.
6. Там же, спр.358.
7. Красный Крым. - 1929. - 21 марта.
8. ДААРК. ф-663, оп.-1, спр.666.
9. Красный Крым. - 1929. - 12 февраля (17)
10. Полсгаев Д. Кадры в Крыму //Экономика и Культура Крыма. - 1934. - №3-4 - С.115-116.
11. ДААРК, ф.219, оп.1, спр.1762.
12. Хроника. // Экономика и Культура Крыма. - 1934. - №3-4 - С.142.
13. ДААРК, ф.219, оп.1, спр.1780.
14. Там же, спр.1785.